

theoloog in de branding

Kornelis Heiko Miskotte (1894-1976) geldt als een van de belangrijkste Nederlandse theologen van de vorige eeuw. Zijn verzameld werk bestaat nu uit 17 delen en is nog steeds niet voltooid. Herman de Liagre Böhl schreef een pakkende en goed leesbare biografie over het leven van Miskotte.

kerk

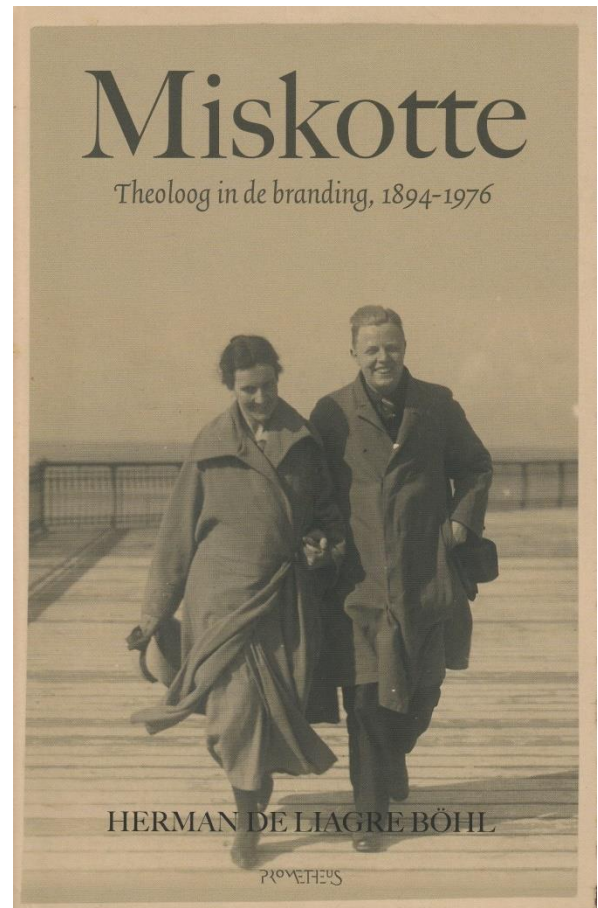
In 1921 werd Miskotte predikant in het Zeeuwse Kortgene. Hij krijgt daar de naam een rooie dominee te zijn. De confrontatie met de zijns inziens kleinburgerlijke gemeenschap gaat hij niet uit de weg. Beter een schipbreuk oplopen op de klippen dan stranden op de zandbank van de aanpassing. In 1924 besluit hij te stoppen met de Bijbellezingen, die door steeds meer gemeenteleden werd verlaten. Miskotte schuwt zijn commentaar niet: 'hulde aan de botte zwijgzaamheid, aan de macht der domheid, hulde aan die kleine bent toeschouwers die door hun star wanbegrip en koude praatjes het zover hebben gekregen!' (53) Maar Miskotte is ook met zichzelf bezig. Bevinding. Hij begint de geschriften van de Nadere Reformatie te lezen. Lijden aan zichzelf. Maar ook geloven dat het evangelie krachtiger is dan de tweedracht van binnen. Gods tegenwoordigheid ervaren in de stilte.

Er verandert heel wat als Miskotte trouwt met Cor in 1923. Bij de geboorte van Titia in 1924 is hij verrukt.

Maar de beleving van de kerk in Kortgene zet zich voort in Meppel (1925-1930). Bij deze kerk had Miskotte eveneens weinig aansluiting. Innerlijk vocht hij tegen mensverachting, conformisme en twijfel. Ook hier vond hij huisbezoek over het algemeen een nutteloze bezigheid.

In Haarlem (1930-1938) gaat het beter. In zijn geschriften is hij, hoewel met hen verwant, niet altijd vriendelijk voor de gereformeerden. In zijn dagboeken is de toonzetting wat minder verhuld. De gereformeerden vertegenwoordigen een christendom dat 'de kunstenaar wantrouwt, maar de makelaar niet...., dat de "jazzband" werelds acht, maar het "snotverkouden harmonium" christelijk.... – pooiers in plaats van profeten, inktvissen in plaats van sterren...' (157)

De aansluiting met het gewone volk blijft echter in zijn functioneren als dominee problematisch. In de beginjaren van Amsterdam (1938-1945) was er kritiek: 'die goser smoest oardig, mar ik begrèp er geen sodemieter fan'.

theologie

Miskotte heeft een heel oeuvre achter gelaten. Spontaan werd hem aangeboden zijn preken en Bijbelstudies te boek te stellen.

Een paar opmerkingen over zijn belangrijkste werken.

Het proefschrift *Het wezen van de joodse religie* (1932) schreef Miskotte in een half jaar. In deze studie analyseert Miskotte het werk van Buber en Rosenzweig, van marxistische denker Ernst Bloch en de niet-gelovige joodse schrijver Frans Kafka. Buber en Rosenzweig zijn bekend om hun 'verduitsing' van de Heilige Schrift, waarin men zo dicht mogelijk bij de oorspronkelijke Hebreeuwse tekst blijft. Het uitgangspunt om de Bijbel zelf te laten spreken en allerlei literair-kritische kwesties achterwege te laten is kenmerkend voor Miskottes uitleg van de Bijbel. Deze benadering is later uitgewerkt door de zogenaamde Amsterdamse school. Wat betreft zijn waardering voor het jodendom was Miskotte in het protestantisme een pionier.

Vlak voor de oorlog schreef Miskotte *Edda en Thora* (1939). In dit boek stelde Miskotte het heidense denken tegenover de boodschap van het Oude Testament. Het boek is een krachtig ideologisch protest tegen de opkomst van het nazisme.

In de oorlog (1941) schreef Miskotte het *Bijbels ABC* – een toegankelijk werk over de grondlijnen van de Heilige Schrift. De geofende lezer ontdekt in dit boek een oorspronkelijke interpretatie van de boodschap van de Bijbel.

In *Als goden zwijgen* (1956) gaat Miskotte, inmiddels 10 jaar professor, in gesprek met het nihilisme van Nietzsche, Sartre en Camus. Daartegenover stelt hij de boodschap van het Oude Testament. Het boek was bedoeld als studieboek. Het is zijn laatste grote werk.

oorlogsjaren

Het bestuur van de Nederlands Hervormde Kerk durfde geen duidelijke uitspraken te doen tegen de bezetting. Daardoor ontstonden er initiatieven van onderop. In de *Lunterse Kring* waren een aantal predikanten verenigd. Miskotte stelde een tekst op waarin namens deze groep de Duitse bezetting werd veroordeeld. Ook schreef hij naast vele anderen een brochure *Betere weerstand*.

Miskotte neemt afstand van het pacifistische gedachtegoed van Kerk en Vrede, waar hij eerder door gecharmeerd was.

In de oorlog ontstaan ook ideeën over hoe de kerk nieuwe wegen moet inslaan als de oorlog voorbij is. Men roept om een kerkorde die meer democratisch is.

In 1943 begint Miskotte te werken onder buitenkerkelijken. Miskotte organiseert debatavonden, bijbellezingen en avondgebeden in de kerk. Het tij was gunstig omdat de kerken in de oorlog vol liepen. Zeer velen voelen zich aangetrokken door de open sfeer. De manier van werken wordt later overgenomen door *Kerk en wereld*.

na de oorlog

Na de tweede wereldoorlog treden een aantal predikanten toe tot de Partij van de Arbeid. Men is van mening dat de verzuiling en de antithesegedachte van Kuyper een belemmering vormt voor de verspreiding van het evangelie.

Ook begint Miskotte met enkele geestverwanten een nieuw blad *In de waagschaal*.

Als hoogleraar wordt hij gevraagd voor een werkgroep die een nieuwe Psalmberijming tot stand moet brengen.

Hoogtepunt vormt de verschijning van het reeds genoemde boek *Als goden zwijgen*.

Als gevolg van depressies, hoofdpijn en duizelingen beëindigt Miskotte zijn professoraat op 65-jarige leeftijd.

worsteling

In oktober 1946 vond er een catastrofe plaats in het persoonlijke leven van Miskotte.

Miskotte is bij een bruiloft uitgenodigd om met zijn gezin deel te nemen aan het diner.

Twee weken later blijkt het een noodlottig maal. Er zat tyfus in de haring. Het gevolg is dat Alma zijn dochter na een lijdensweg komt te sterven. Ook zijn vrouw Cor sterft. Miskotte leidt zelf de twee begrafeningen. Een half jaar lang kan Miskotte, pas professor, niet werken. Hij vat het drama op als een bestraffing: 'God heeft mij geslagen, dodelijk! Nooit was de werkelijkheid van God voor mij zo nabij!' (234)

Het is niet de eerste keer dat Miskotte heel kwetsbaar blijkt. In zijn eerste gemeente leed hij al onder het gevoel dat God afwezig was. Akedia, God verlatenheid. Vertwijfeling. Dagen, waarop niets uit zijn vingers komt. Schuldgevoelens, hoofdpijn, gevoelens van de verdoemenis. Aan het eind van het boek wordt door zijn zoon gesuggereerd dat zijn vader een bipolaire stoornis had. Het is moeilijk om dat te beoordelen.

In deze biografie leren wel de donkere kant van Miskotte kennen. Voor de crisis van oktober 1946 lezen we in zijn dagboek: 'Ik geloof niet! Ik kan niet meer geloven! Ik heb nooit geloofd!' (224). Miskotte besluit: Cor mag dit weten en de kinderen ook niet.

De laatste jaren van zijn leven klaagde Miskotte voortdurend: 'ik heb nooit wat betekend, nooit wat gepresteerd en ik geloof niet in God' (310).

Het is moeilijk het gewicht van deze uitlatingen te pijken. Aan het einde van zijn leven kon mijn schoonvader gruwelijk vloeken. Tijdens zijn goede jaren zou hij dat nooit doen. In de laatste jaren van hun leven kunnen mensen mentaal verschrompelen.

Toen de dagboeken van de grappenmaker Wim Kan uitkwamen, was iedereen verbijsterd. Deze man was voortdurend depressief. Het kan uiteraard ook zijn dat vooral donkere gedachten hun plaats vinden in een dagboek.

wie was Miskotte?

In zijn loopbaan heeft Miskotte hoge toppen geschoren, maar meerdere malen in zijn leven voelde het alsof hij opgeslokt was door een monsterlijk zwart gat. Miskotte was een topper en een klager in zijn dagboeken, maar hij was ook een levensgenieter. Miskotte was een workaholic bij wie je niet onverwachts langs moest komen. Maar hij kon ook in vervoering raken door natuurschoon. Hij kon breeduit lachen.

Wie zijn wij als mens? Soms trotseren wij als bootjes hoge golven. Een andere keer kunnen we alleen maar meedrijven met de stroom.

Wie was Miskotte?

Ieder mens heeft een geheim.

Ook Miskotte na 360 bladzijden.

Jart Voortman